

נוביני קרקובסקיה **Nowiny Krakowskie**

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
 Związek Krakowian w Izraelu
 Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר
 רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
 טלפון : 09-9579540, פקס : 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 163 ספטמבר 2020 תשרי תשפ"א

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

"עקבות" (Ślady)

באוגוסט נפתחה במוזיאון שינדלר בקרקוב, אשר החודש מלאו 10 שנים לפתיחתו, תערוכה חדשה: "עקבות" - תמונות ממלחמת העולם השנייה המועברים בסיפוריהם של 11 אנשים או כתובות. בזכות העדים אנו מתוודעים לקטעים מההיסטוריה של קרקוב הקשורים למקומות ספציפיים במפת העיר בשנים 1945-1939.

בין ה"עדים": הבניין ברחוב שפיטלנה 24 שבו היה בית התפילה "אהבת רעים"; הבת והאם אנה ונטליה יזורנה המשמרות את מורשתו של המשורר היידי מרדכי גבירטיג; הסופרת והעתונאית קת'רינה צימרר שכותבת על הקהילה היהודית שחייתה בקרקוב במשך 700 שנים, ואחרים.

התערוכה תהיה פתוחה עד חודש אפריל 2021.

קעקוע בפלשוב:

מחנה פלשוב היה מחנה עבודה עד ל-10 בינואר 1944 ואז היה למחנה ריכוז - KL.

מספר ניצולים ממחנה פלשוב כותבים בעדויותיהם כי לכשהגיעו למחנה העבודה, עם חיסול גטו קרקוב במרס 1943, קועקעו על ידם האותיות KL. הקעקוע נמחק, בדרך כלל, תוך זמן קצר.

באיזה שלב, אם בכלל, קועקעו האותיות:

גם מקבלי קצבת BEG יוכלו לקבל הנחה במס על רכישת דירה:

שר האוצר ורשות המסים הודיעו לבית המשפט העליון כי גם ניצולי שואה המקבלים קצבאות מגרמניה ומבקשים הנחה במס רכישת דירה, יוכלו לקבל את ההנחה - לה זכו עד היום רק ניצולים שקיבלו קצבה מישראל.

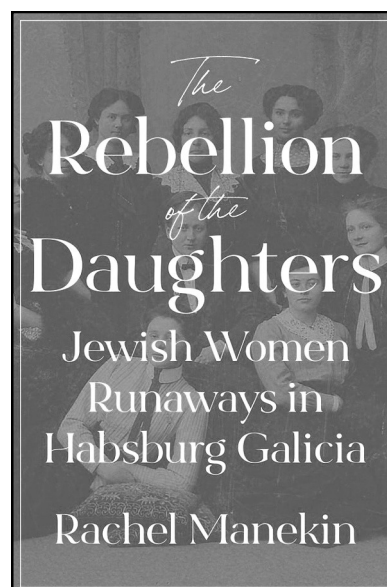
הודעת האוצר ורשות המסים התקבלה בעקבות עתירה לבג"צ שהגיש הסיוע המשפטי בנובמבר 2019, בה נטען כי תקנות מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה) המעניקות הנחה במס רכישת לניצולי שואה, מפלות בין ניצולי שואה שמקבלים תגמולים מהרשות לזכויות ניצולי שואה במשרד האוצר לבין ניצולי שואה שמקבלים תגמולים ממקור אחר.

על מרד צעירות יהודיות בגליציה, מאת ד"ר רחל מנקין

החודש רואה אור ספרה של ד"ר רחל מנקין, העוסק בתופעת הבריחה של צעירות יהודיות ממשפחות אורתודוקסיות, גם חסידיות, מבתיהן במערב גליציה בסוף ה-19 ותחילת ה-20. במקרים קיצוניים, מאות מהן מצאו מקלט במנזר בקרקוב ורבות מהן התנצרו.

בהסתמך על שפע של מסמכים ארכיוניים, כולל תיקים משפטיים ומשטרתיים, מכתבים, יומנים ודיווחים בעיתונות, רחל מנקין משחזרת את סיפוריהן של שלוש מהצעירות הללו וחושפת את עולמן הפנימי ואת מאבקהן. בניגוד לנערים אורתודוקסים שלמדו בחדר, נערות יהודיות אורתודוקסיות נשלחו לבתי ספר יסודיים פולניים. כשהגיעה שעתן להנשא, רבות מהן מרדו נגד השידוך שהוריהן סידרו להן בעוד אחרות שאפו להמשיך את לימודיהן בגימנסיה ואף באוניברסיטה.

משבר "הבנות המורדות" דרבן, לאחר מלחמת העולם הראשונה, את הקמתו של בית הספר המשלים האורתודוקסי הראשון לבנות בקרקוב, שלימים התפתח לרשת החינוך לבנות בית יעקב. מנקין מתעדת את התגובה המאוחרת הזאת, וטוענת כי החידוש החינוכי הזה סייע אמנם לשמור נשים יהודיות ממשפחות אורתודוקסיות בתוך המסגרת, אך גם שלל מהן את ההזדמנות לרכוש השכלה גבוהה.

Rachel Manekin, *The Rebellion of the Daughters: Jewish Women Runaways in Habsburg Galicia* (Princeton University Press, 2020)

במרס-אפריל 1944 ידעו בארץ-ישראל מה קורה בגטו קרקוב ופלשוב

וכי צריך להניע יהודים לעזוב את העיר.

לאחר זמן מה יצאה פקודה שכל יהודי צריך להצטייד בתעודת עבודה. בשעת בקשת תעודות אלה הוחלט על גורלו של כל אחד ואחד אם יוכל להשער בעיר. רק מי שיכול להוכיח שנוכחותו בעיר היא מועילה הורשה להשאר. שמידט ארגן פלוגה בראשותו של שמחה שפירא לעזרת הגולים. פלוגה זו הייתה הגרעין ל"אורדנונגס דינסט" היהודי. 33 אלף תעודות חולקו ומספר זה קבע אותה שעה את מספרה של יהדות קרקוב, לאחר שהוצא מן העיר כל שנתחייב גלות וכל שיצא מרצון.

הגטו

הגטו נוסד בפברואר 1941, כשנצטוו התושבים הנוצרים ברובע פודגוז'ה לפנות את דירותיהם. בערך באפריל 1941 הושלם הפינוי והגטו הוקף חומה, אך עדיין בלי חוטי ברזל. בגטו נוסדה לשכת עבודה ברחוב יוזפינסקא, בהנהלת גרמני מהונגריה, שאפאסי, שדרש מספר עובדים רב.

כשהתחילו "הפעולות בגטו נתברר שכוונתו של שאפאסי זה הייתה למנוע גירושים והשמדה, על ידי המצאת עבודה לכל יהודי הגטו. אחרי כן נהרג על ידי השלטונות הצבאיים. שאפאסי העסיק 60% מהיהודים העובדים בתעשיות ומפעלים שונים מחוץ לגטו. כל פועל כזה קיבל תעודת רישיון והיה צריך להחליף את תעודת הזהות שלו מדי חודש בחודש. המחסור בפועלים היה רב מאד באותן תעשיות שנפתחו על ידי הגרמנים לאחר פלישתם לרוסיה. שכר העבודה היה 4,40-5,50 זלוטות ליום, היינו כמחיר קילו אחד של לחם.

לא "גירוש" אלא "העברה"

בחורף 41/42 הוחרמו בגדי היהודים וביחוד הפרוות לצרכי החיילים בחזית. כל יהודי שנאשם בהסתרת פרווה נורה בו במקום. תושבי הגטו החליטו על שביתת אלם: היו יוצאים לעבודה בבגדים שמצווארוניהם ושרווליהם נפרמו זנבות הפרווה. בימים ההם יצאה הגזירה שכל יהודי שיעיז לצאת בבגדים מושחתים כאלה אל מחוץ לחומות הגטו - יירה.

(המשך בעמוד הבא)

קבלה המשפחה את תיבת אפרו תמורת תשלום של עשרים זלוטות.

לא מיד במעשי ההשמד

כשנכנסו הגרמנים לקרקוב לא התחילו מיד במעשי ההשמדה. הפעולות האנטי יהודיות הראשונות נעשו ביום הכיפורים של 1939, אותו יום פקדו על היהודים לסתום את החפירות שנחפרו בעת הקרבות. באוקטובר אותה שנה נערכו חיפושים בבתי היהודים במשך שלושה ימים רצופים, שלו במכות ומעשי שוד, אך לא מעשי רצח. בחורף נלקחו היהודים לנקות את השלגים ברחובות. פעם נלקחו ארבעים יהודים כבני תערובות, בתואנה שחיילים גרמנים נורו מתוך בית יהודי. ב-1 בדצמבר 1939 נגזרה על היהודים גזירת התו המיוחד בצבע כחול לבן עם סמל מגן דוד. ועד הקהילה, בראשותו של ד"ר ביברשטיין, חילק את התווים.

אט אט ובהדרגה הוחמר המצב עד שהגיע לשיאו האיום, שכל אשר לא ראהו בעיניו לא יוכל להאמין באמיתותו. אותו זמן עוד המשיך להופיע העיתון "גזטה ז'דובסקה" שהיה מפרסם את פקודות השלטונות, ואף ידיעות על המתרחש בקהילות יהודיות אחרות. בקיץ 1940 הודיע ראש העיר שמידט למועצת היהודים, שנהפכה בינתיים ל"יודנראט", ששמונים אלף יהודים הוא מספר גבוה מדי בשביל קרקוב,

בעתון "הארץ" מ-21 במרס 1944 התפרסמה כתבה של סופר "הארץ" בבירות, א. וואלנשטיין, בכתבה שכותרתה "מירוזלימסקה לירושלים. סיפורו של עד ראיה על גורלם של יהודי קרקוב".

וכך נכתב: "הנער הלז, שם ממול, נמלט ממחנה ירוזולימסקה ליד קרקוב. הוא נורה ונפצע בידי שומרי המחנה, אך לבסוף הצליח למלט את נפשו. הנאצים רצחו את אביו, אמו ואחותו והוא נשאר בודד בעולם".

מסובים היינו במסעדה אחת, שבה סעדה קבוצת ישישים, נערים ונערות, סעודה חטופה לפני צאת הרכבת. הנערה הצעירה מסלובקיה הצביעה בדברה על נער שחור שיער, בעל עיניים פקחיות, שלגם תה ליד השולחן הסמוך.

רק מאוחר יותר, בשבתנו כבר ברכבת, לאחר שהומטרו עלי שאלות משאלות שונות על ארץ ישראל, הצלחתי למצוא לי פינה שקטה בקרון ולהתגבר על שתקנותו של הפליט הצעיר מקרקוב, ולשמוע מפיו משהו על עברו הטראגי. הצעיר, שאך עתה מלאו לו תשע עשרה, דיבר במעשיות מזעזעות על הזוועות הנאציות שעברו עליו, ורק לעיתים רטטה בקולו התרגשות שהעידה על פצעיו הנפשיים העמוקים, ועל שנאתו העזה למרצחים. אביו, מנהיג ציוני ידוע, נלקח לבית הסוהר במונטלופיך, הועבר משם לוישניץ ומשם לאושווינצ'ים. כעבור שבועות מספר

יהודי קרקוב מגורשים לגטו בפודגוז'ה, מרס 1941

במרס-אפריל 1942 ידעו בארץ-ישראל מה קורה (המשך)

היהודים מן הגטו למחנה הצריפים, הודיעו שאת הגטו מפנים מחוסר מקום ואת תושביו מעבירים למחנה.

ההעברה התחילה במחציתו השנייה של חודש ינואר ונסתיים בשלושה עשר במרס 1943. למחנה הזה נלקחו רק החזקים ופועלים מאומנים. השאר נרצחו באכזריות בגטו. גוויותיהם הובאו אחר כך למחנה ונקברו שם.

לאחר זמן הובאו למקום מכונות חריש מכניות שחרשו את הקברים, כנראה בכוונה להעלים את עקבות הרצח. לפני הקבורה פשטו מעל הנרצחים את בגדיהם ונעלים, ותפקיד זה היה של יהודים. במחרשות נהגו שבויים רוסיים שהיו מריבים ביניהם על שלל כל גוויה בגלל שני הזהב. קבורות בנוסח זה בעזרת מחרשות נמשכו במחנה עד שהנער נמלט.

"הייתי בין המאוששים שניצלנו" - אמר הפליט הצעיר - "ונשלחתי עם שרידי קבוצתי לעבודה. כשחזרתי נודע לי שאמי ואחותי גורשו עם האחרים..."

"תאונות דרכים"

בפעולה זו גורשו עשרת אלפים איש וכמספר הזה מנתה קבוצת הנשארים. אין זאת אומרת שבין פעולת שמד אחת לשנייה לא היו מקרי רצח. רבים מצאו את מותם ב"תאונות דרכים" מידי גרמנים שעברו ברחוב. גרמני שפגש במקרה יהודי ההולך לתומו ברחוב היה פוקד עליו לשכב על בטנו ויורה בו בגבו בקור רוח גמור. היה מקרה ששני חיילים פגשו בשני נערים יהודים, חילקו להם ממתקים ואחר דקות מספר פקדו עליהם לשכב ורצחום להנאתם.

באביב 1942 הגדילו הגרמנים את הגטו בהוסיפם שמונה עשרה אלף יהודים ממקומות אחרים. באותו זמן מנתה יהדות קרקוב, בסך הכל יחד עם החדשים - 38,000 איש. קצינים גרמנים ממשטרת הבטחון הגיעו לעיר במאי ופקדו על גירוש חלקי, אולם הסבירו ליהודים שאין זה "גירוש" אלא רק "העברה". תעודות הזהות נבדקו והגטו הוקף שוטרים ואנשי ס.ס. מי שהיה עסוק במפעלים גרמניים הורשה להשאר, ואילו כל החלשים, החולים ששכבו בבתי החולים והנכים "הוגלו", בכללם שלוש מאות ילדי בית היתומים. ל"מוגלים" הודיעו שהם רשאים לקחת עמם את יהלומיהם ותכשיטיהם, זהב וכסף וחבילות שמשקלן עשרים קילו.

אנשי ה"אורדנונגסדינסט" ריכזו אותם בככר זגודי והכו בהם באכזריות ללא רחם. מספר הגולים היה תשעת אלפים איש. הם נלקחו לתחנת פרוקצ'ים, שם הוטענו בקרונות בקר, שבעים איש בכל קרון והוסעו ב"כוון בלתי ידוע"...

מיד לאחר "הפעולות" הללו חזרו הנאצים לגטו ופתחו בבדיקה חדשה של תעודות הזהות וכך נשבו ארבעת אלפים יהודים נוספים. אותו פרק זמן פסקה הופעת "גזיטה זיידובסקה (מו"ל) של עתון זה היה עד הסוף אחד זיברט ממחוז סוסנוביץ - טיפוס מפוקפק לדברי הפליטים). מספר יהודים לא רב הצליח להמלט מן הגטו בעזרת תעודות "אריות", ובאוקטובר 1942 היו בגטו עשרים אלף יהודים.

שוטרים אוקראינים

ה"פעולה השלישית הייתה באוקטובר 1942. הגטו הוקף על ידי שוטרים אוקראינים וחמישה עשר קציני ס.ס. בפיקודו של הקצין פון מליוטקי חרצו את גורלם של היהודים. מליוטסקי לא התחשב כל עיקר במשלח ידם של קרבנותיו וחילק את כל התושבים כיד המקרה העיוור לשני חלקים: הנידונים לכליה והמחוננים. התנהגותו הייתה סאדיסטית ללא גבול והיה ממלא את פיו צחוק פרוע למראה האומללים המועברים מקבוצה לקבוצה כפקודתו.

אסירים יהודים במחנה הריכוז פלשוב

דין ילדים

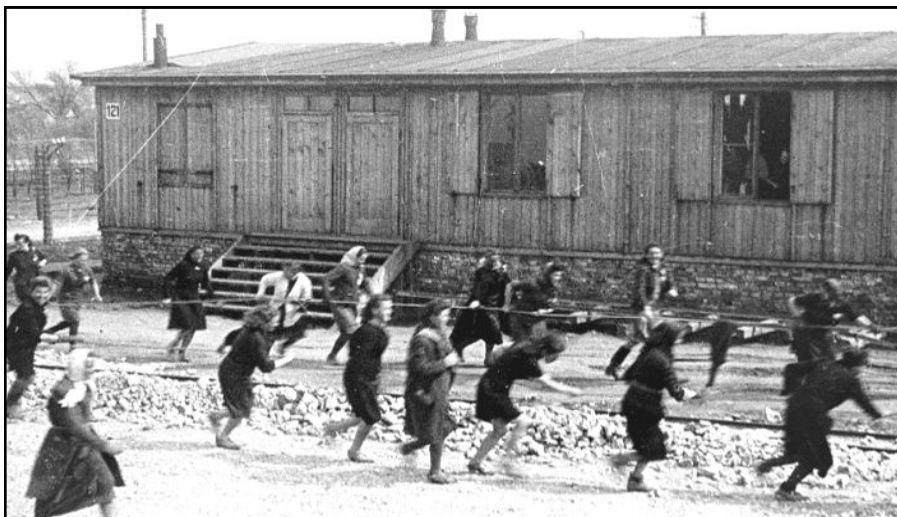
הנאצים החליטו שלא להעביר את הילדים למחנה, אולם גם לא רצחום. כשש מאות ילדים למטה מגיל 14 נמצאו באותו זמן בגטו. הנאצים העבירו לשני מקומות סמוכים לקרקוב: קברד'ין ובילאני, ושם נרצחו בידי חיילי ס.ס. שהשליכו מראשי סלעים לתהום וגוויותיהם נתרסקו, או שהיו משתמשים בהם כמטרה לאימוני קליעה.

(סוף בעמוד הבא)

אף על פי כן בא לעיר כפעם בפעם, לאחר כל פעולת שמד כזאת, זרם יהודים חדש, שהאמינו שניצלו לפחות לזמן מה.

בדצמבר 1942 נודע בגטו שהמצבות בבית הקברות בירוזלימסקה נהרסות והולכות וכי מוקמים שם צריפים. הבנייה נעשתה בידי יהודי הגטו ואף האדריכלים היו יהודים, ביניהם האדריכל הראשי, גרינברג, והאדריכלים אייזנברג ורייטרובנר. כשהגיע הזמן להעביר

במרס-אפריל 194 ידעו בארץ-ישראל מה קורה

אסירות יהודיות בפלשוב

אשה אחת שניסתה להסתיר את ילדה, כדי לקחתו עמה, למחנה נורתה במקום. רק לחברי ה"אורדנונגסדינסט" נתנו בלתי רשמית לקחת את ילדיהם אתם. בדרך זו ניצלו כמאה ילדים. בעת ההעברה נרצחו באכזריות כשלושת אלפים איש.

במחנה הצריפים

המחנה ירוזולמסקה השתרע על שטח של שני קילומטרים מרובעים ובו הוקמו צריפים במידות שונות ששמשו לצרכי מגורים, שירות ומשמר. הגברים והנשים אוכסנו לחוד. ספסלי השינה תפסו שלושה מטרים משני צידי הצריף עד שרק מטר אחד נשאר בתווך למעבר.

בסך הכל היו במחנה כשבעים צריפים. מספר דיירי הצריפים היה שונה, אך בצריף הקטן ביותר התגוררו שש מאות נפש. במפקד הראשון נמצאו במחנה שמונת אלפים ושלוש מאות איש.

כאלף איש נשארו בגטו, ומחנה מיוחד הוקם בשביל הפועלים בשדה התעופה ראקוביצא. שעות העוצר התחילו במחנה בשעה עשר בערב. כל איש שצריך היה לצאת בלילה הורשה לעשות כך, אך היה מוכרח ללבוש בגדים לבנים כדי שהשומרים ירגישו בו. המחנה הוקף גדר תיל ומכל עבריו הועמדו מגדלי שומרים. המשמרות היו מזויינים במכונות יריה וזרקורים האירו את המחנה כל שעות הלילה. כל אחד מדיירי המחנה נשא על בגדיו, על חזהו ועל גבו את מספרו.

מנת המזון לאיש הייתה 200 גרם לחם ליום, 300 גרם ריבה לשבוע, 100 גרם מרגרינה לשבוע, 300 גרם קפה ומרק חם פעם ביום. הודיעו ליהודי המחנה שהם עבדים לצבא ס.ס. ולפיכך שכר עבודתם (5 זלוטות לאיש ו-4 זלוטות לאשה) שייך ל-ס.ס.

מפקד המחנה הכל יכול היה גאט וסגנו הקצין מילר. קצינים גרמנים אחרים במחנה היו הויאר יוהאן, זנדרייבסקי, אמאטר. מספרם הגיע בסך הכל לארבע מאות איש. מאבני השיש של המצבות בנה לו גאט חווילה יפה. גם שאר הגרמנים בנו להם חווילות. המשטר במחנה היה קפדני ואכזרי. על כל התנגדות קלה שבקלות נענשו במקלות על גב חשוף,

ולא פחות מעשרים וחמש מלקות עד זום דם. היו שמתו לאחר מלקות אלה.

אלו היו תנאי החיים במחנה עד סוף ספטמבר. והנה נפוצה שמועה שכל המחנה יחוסל. הנער עשה מאמץ מיוחד להמלט והצליח להתחמק במחתרת מתחת לגדר התיל. בחשכת הלילה חמק, אך בקופצו הרגיש אחד הזקיפים בתנועה חשודה, וירה בו במכונת יריה. אחד הכדורים פגע בו בזרועו (הוא הראה לי את פצעו), אך הוא המשיך לרוץ ולבסוף הצליח להגיע אל מישהו ברובע הנוצרי של העיר, שטיפל בו ואחרי כן עזר לו לברוח מהמדינה.

בעתון "הארץ" מ-9 באפריל 1944 עמוד 2 מדווח חיים בלצן, סופר "הארץ" בקושטא, בכותרת "שרידי יהודי קראקוב במחנה פלשוב" את הדיווח הבא:

נער יהודי בן 17, שרק לפני 6 שבועות הצליח להימלט ממחנה הסגר שבו היו עוד באותו פרק זמן שרידי היהודים מגטו קראקוב, ספר כמה פרטים על הגטו: "הצלחתי לברוח ימים מועטים קודם שחוסל לגמרי מחנה ההסגר "קראקוב-פלאשוב". המחנה היה בפלאשוב, במגרש בית הקברות היהודי "החדש". שטח המחנה היה 2 קילומטרים מרובעים, מגודר בגדרי תיל מסביב. ב-17 לספטמבר 1943 עוד היינו שם כ-10 אלפים נפש, שקודם לכן היו במחנה בירז'אנוב, במקום שמספרנו היה 13,000. אולם עם חיסול המחנה נשלחו מהם 4000

איש, מן הצעירים והבריאים ביותר לעבוד במחנה חארז'יסקו-קאמאנו ליד ראדום, במקום שהיה בית חרושת לחומרי מלחמה. 400 אחרים נלקחו לעבודה במחנה אחר, ליד המפעל "קאבאל-ווארקא" בסביבות העיר. בין אלה היה פרו' שמולבץ, מנהל הבית העברי בקראקוב לשעבר. כשחיסלו את מחנה בירז'אנוב ערכו בדיקה גופנית וכל הזקנים, החלשים בגופם והילדים, במספר 1500 נפש, הוצאו להורג. אני לא הוכללתי בין אלה, הואיל ולפי מבנה גופי נראיתי מבוגר יותר מכפי גילי.

בפלאשוב היה מספרנו שוב 10,000 נפש כי צורפו אלינו קבוצות של אנשים ששרדו ממחנות אחרים שחוסלו. מפקד המחנה גאט (Goett) הטיל עלינו לפנות את בית הקברות, ומן הטובות שבאבני השיש שהיו שם לבנות לו חווילה. במקום שנתפנה הקימונו צריפים פרימיטיביים לגברים לחוד ולנשים לחוד. בפנים הצריפים לא היה דבר זולת שלוש שורות קרשים, זו מעל זו, וכך היו האנשים ישנים בשעות המועטות שניתנו להם לשינה. בכל צריף היו 600 איש.

למעשה לא העסיקו אותם בשום עבודה פרודוקטיבית זולת בניית צריפים ופירוקם מחדש, וחוזר חלילה. כך היו עובדים מ-4.30 בבוקר עד 8 בערב. מנת האוכל הייתה מעט מרק קר ולפעמים פרוסת לחם. הכוונה הייתה להוגיע את האנשים ולהביאם לדרגת חולשה ש"תצדיק" לפי מוסר הנאצים את הוצאתם להורג.

באותו פרק זמן, בדרך שאין לפרטה, הצלחתי להימלט ולברוח."

חגי הילדות של סטניה

בספרה "זכרונות חיים" מספרת אסתר - סטניה מנהיים לבית הולנדר על החגים כפי שנחגגו במשפחתה, וכך היא מספרת: "חגי ילדותי נחגגו בבית המשפחה המורחבת. דודים ודודות נהגו להגיע, ודלת המחברת בין שני חדרי הסלון בבית המשפחה נפתחה לרווחה. כולם ישבו ברווחה ושמחה, ולאחר סעודת החג נהגו לצפות בהצגות שהילדים הצעירים, אנוכי, אחותי ובני דודי הגדולים ממני, הצגנו בפניהם.

בראש השנה נהגתי לבקר את אמא בבית הכנסת ברחוב ונגרסקה. סבא יעקב נהג לבכות בראש השנה, והסביר שכאשר יהודי בוכה הוא מתחנן לשנה טובה ומתוקה. טעמן של עוגות תפוחי העץ שאמא אפתה לכבוד ראש השנה נשמר בפי שנים רבות.

בחג הסוכות נהגנו לאסוף ערמונים והוספנו אותם כקישוט לסוכה שעמדה במרפסת ביתנו. קישטנו אותה בקישוטים - ערמונים וציפורים עשויות מביצים מצויירות. רק הגברים ישבו בסוכה, שהייתה קטנה למדי. הנשים ישבו במטבח ושמעו את התפילה והשירה בזמני הארוחות דרך דלת המטבח. אווירת החג הייתה מיוחדת ביותר. יכולת לחוש בכך באוויר, גם במאכלי החג ובשולחן הארוך המקושט בפמוטים רבים. שני פמוטים גדולים בעלי חמישה קנים עמדו במרכז השולחן.

בערב יום הכיפורים ישבה כל המשפחה יחד לסעודה המפסקת. סבתא נהגה לעשות את טקס הכפרות עם התרנגולת על ראשינו, הבנות, ואבא בירך אותנו. אבא היה כהן. לתפילת כל נדרי הלכנו לבית הכנסת, וביום הכיפורים עצמו הסתובבנו. מגיל שתיים עשרה צמתי.

בחנוכה נהגנו לשחק עם סבא משחק קלפים בשם "66". הדלקנו נרות ושרנו שירי חנוכה. כשגדלתי שרתי בעברית את שירי החנוכה שלמדנו בבית הכנסת. הסביבון שלנו נקרא "דריידל" והיה עשוי עץ, פח או פלדה, ועליו חרוטות האותיות נ.ג.ה.ש. נון היה ניקס = כלום, וכשפאה זו נראתה בסביבון הרי שלא זכית בדבר; ג' היה גנץ = הכל - לקחת את כל הקופה; ה' היה הלפט = חצי ושי' = עליך לשלם לקופה את מה ששמרת עד כה. סופגניות ולטקס היו על השולחן. חרוט - מאכל מיוחד של עוגיות בצק בשמן עמוק עם סוכר מעל הונח אחר כבוד בחג.

בט"ו בשבת חילקו לנו בבית הספר שקיות עם חרובים, תפוזי "יפו", צימוקים ואגוזים פרי הארץ, שהוכנו על ידי ההורים. שמו של החג היה "חמישעושר" ולא ט"ו בשבת.

בפורים נהגנו להתחפש. את התחפושות הכינו אמא והעוזרת. בדרך כלל קנו את הכובעים והמסכות של התחפושות. עשינו הצגות בבית הספר ואני זוכרת הצגה אחת שבה רקדנו לפני אחשוורוש, והוא בחר באסתר המלכה. אני הייתי רקדנית, וכשנשארתי בצד שמתי אצבע בפי כאילו שאני מצטערת על שאחשוורוש לא בחר בי. הדבר כל כך מצא חן בעיני המורה שביקש ממני להוסיף זאת לכל הצגה. כך נגמלתי ממציאת אצבע.

ההכנות לפסח כללו את הכנת הבית כולו. אמא לקחה

פורים בקרקוב, 1939

אותי ואת העוזרת, כשאנו מצוידות בסל כביסה גדול, אל המאפיה. שם לקחנו מצות, ועטפנו אותן בסדין והבאנו הביתה. אמא והעוזרת הכינו מאכלים רבים. מבית החרושת היה מגיע פועל שאבא שלח, על מנת שיבדוק את הפרקט על הרצפה, כך שלא ישאר פירור של חמץ. כלי פסח הורדו מעליית הגג וסבא ערך את טקס ביעור החמץ בנוצה, עמה הסתובב בחדרים ואסף פירורים שפוזרו על מנת לאספם ולהביאם לשריפה. אותי לקחו לטקס הגעלת הכלים, על מנת שאראה ואלמד. עוד מגיל צעיר ביותר היה חינוך הבנות בראש מעייניה של אמא, שגרסה שהילדים צריכים לראות את הדברים במו עיניהם, כדי שילמדו.

לחג נקנו לנו בגדים חדשים - שמלות חגיגיות שנלבשו בשמחה בליל הסדר, ואף מעיל קייצי שנקנה בסלון לבגדי ילדים של גברת קוראל. אגוזים ושקדים בקליפתם ניתנו לנו ביד רחבה, כדי שנשחק בהם בחג, וסיפורים רבים על הניסים שקרו ליהודים בצאתם ממצרים נשמעו מכל עבר. אני זוכרת את זמירות ליל הסדר. כולנו הסבנו לשולחן עמוס מטעמי חג. סבא יעקב, לבוש קיטל לבן, קרא בקול את ההגדה, ואנחנו הבנות זימרנו "מה נשתנה". כמה גאה הייתי שיכולתי לשיר שירי פסח בעברית. ספרנו את המכות שסבא קרא בשמן, וגנבנו את האפיקומן - כל אחד מאבא שלו מהסבא שלו במשפחה המורחבת, שנהגה לחגוג יחדיו בשולחן אחד. עד שהגיע תור כניסתו של אליהו הנביא נרדמתי כשראשי נח על מסעד הכיסא או על השולחן. את שירת החד-גדיא שמעתי כבר מתוך שינה.

חג השבועות זכור לי באופן במיוחד. בבית הספר קראו לו חג הביכורים ואותו חגגנו בששון. הכנו עם המורה הצגה גדולה, יצאנו לכיכר מכבי, ושם הצגנו את "מגולה לגאולה". חברתי ברטה, הידועה בשמה לינקה, הייתה זו שהובילה בריקוד את הקבוצה. המורה מר רובינשטיין היה שר בזמן החזרות "לא לדבר, לא לפטפט". הוא זה שכתב את המנון הצופים. החג זכה לכינוי "החג הירוק". כל תמונה קושטה בענפים פורחים - זהו חג הירק. פרחים רבים הושמו באגרטלים בכל החדרים, מאכלי חלב בושלו והועלו על שולחן החג.

בל"ג בעומר היו כל תלמידי בית הספר הולכים במצעד למגרש "מכבי", עם תזמורת בראש, ושם התקיימו תחרויות ספורט ושירה. בחג זה לא הדליקו מדורות. היה מופע של בית הספר שבו הציגו את גבורתו של בר-כוכבא.

החגים היו ימים שמחים ביותר.

יהודים על "ניירות אריים"

במשך כל תקופת קיומו של הגטו, קיומו של מחנה פלשוב ועד תום המלחמה – חיו בקרקוב ה"אריים" יהודים על "ניירות אריים" מזוייפים, אותם השיגו לרוב תמורת כסף. יהודים אלה סמכו על "מראה פניהם הטוב", בלשון יום-יום דאז, ז.א. סמכו על כך, שהם לא נראו (או חשבו שלא נראו), לא דיברו ולא התנהגו כיהודים.

אוייבם בכח הגדול של יהודים אלה היה, כמובן, כל מי שהכיר אותם וידע שהם יהודים; לכן היו הם עוזבים את כפרם, את עיירתם או עיר מגוריהם והיו "מהגרים" לסביבה זרה לחלוטין, בדרך כלל לעיר מרוחקת, ובמקרה זה לקרקוב. בדומה ליהודים אלה, שבאו לעיר ממקומות אחרים, לא העיזו להישאר בעיר זמן רב אותם יהודי קרקוב, שהיו בעלי "מראה טוב" ושהשיגו ניירות אריים מזוייפים.

בקרקוב ה"אריים" "התגוררו" אז גם יהודים שזכו לחסדם של הגויים, או שעשו אתם עיסקה "מסחרית", והוסתרו על ידם. גויים אלה, שדאגו, כמעט יום-יום, לשלומם ולאספקת המצרכים החיוניים למחייתם, סיכנו את חייהם הם ואת חיי משפחתם – כי למסתיר יהודי בביתו או במקום מחבוא כלשהו היה צפוי עונש מוות. בין "המוסתרים" היו גם יהודי קרקוב, לרוב אלה שברחו מהגטו או ממחנה פלשוב.

חיי היהודים שהסתכנו לגור בקרקוב ה"אריים" בין הפולנים, היו גיהנום על פני אדמות – אם כי הגיהנום שלהם היה אחר מהגיהנום של היהודים שבגטו או במחנה פלשוב. אלה שהסתתרו, חיו בחרדה איומה ובלתי פוסקת פן יתגלה מחבואם, פן ילשינו עליהם או יסגירו (כי העונש היה מוות, להם, וכאמור, לגוי שגמל להם את החסד), או פן יבהל הגוי, ישנה את דעתו וישליך אותם לרחוב ויפקירם לנדידה ארוכה, מסוכנת, מייאשת, מתישה ממחבוא למחבוא, מגוי לגוי...

לא לה שסמכו על ה"מראה הטוב", ארבה הסכנה בכל שעה ובכל מקום, פן מלשין, גוי "מכר" או תנועה, ביטוי, מבט או מבט מפוחד יגלו את סודם ויובילו לכליה. היו ביניהם שהפכו ל"אנוסים" מסוג חדש, אנוסים לשחק יום-יום, ללא חת, ללא לדופי, את התפקיד הראשי במחזה "קיומו של האני שאינו כלל אני", מחזה אותו לא הם כתבו, אך הם ביימו והפיקו – אנוסים על ידי רצונם הכביר לחיות.

היו ביניהם שהפכו לקתולים אדוקים למראית עין, והיו גם כאלה שחבקו את הדת הנוצרית בכנות, בהאמינם, כי עם גאולת גופם תגאל גם נפשם המעונה.

לעזרת היהודים שגרו בקרקוב ה"אריים", ושרובם חיו חיי מצוקה חומרית, נחלצו פולנים אחדים, ובמאוס 1943 התארגנה "המועצה לעזרת יהודים, קראקוב", גוף מחתרתי שהסתנף ל"מועצה הראשית לעזרת יהודים" ("ר.פ.ז.") שבוורשה. במוסד זה השתתפו נציגי המפלגות הדמוקרטיות הפולניות דאז, שפעלו במחתרת וששיתפו פעולה עם ה"ועד הלאומי היהודי".

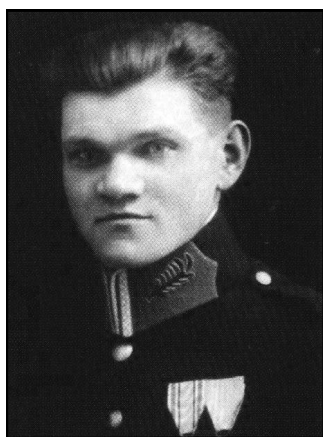
אנשי המועצה בקרקוב, שבראשה עמד מגר' ס. דוברובולסקי, ושהרוח החיה שלה (החל מיולי 1943) היתה מריה הוכברג-מריאנסקה, פעלו במספר כיוונים: הם חיפשו מקומות מחבוא (ומצאו אותם עבור כ-150 יהודים); הכינו וסיפקו תעודות מזוייפות על שמות "אריים", טרחו כדי להוציא אסירים מסויימים מהכלא (בכמה מקרים פעולתם הוכתרה בהצלחה); הבריחו קבוצות קטנות של יהודים לסלובקיה ומשם להונגריה (מעל 50); סייעו הן בכסף והן במזון, בבגדים ובמצרכים; הכניסו ילדים יהודים לבית-יתומים בפורונין (11 ילדים) והושיטו עזרה רפואית ליהודים נזקקים.

המועצה בקרקוב פעלה גם נגד סחטנים ומלשינים. בין האמצעים בהם השתמשה המועצה לקידום פעולותיה היו חוברות קטנות (כ-5,000 במספר), בהן הזהירה "ההנהגה של המאבק האזרחי" (הפולנית שבמחתרת), כי כל מי שימצא אשם בסחיטה או בהלשנה על "אזרח מדינת פולין, המסתתר מפני חמסני הגסטפו" (והכוונה היתה בעיקר לאזרחים יהודים), יוצא להורג. הנאשמים הובא בפני "בית משפט מיוחד" – ו"בית המשפט המיוחד" שבקרקוב היה הראשון בפולין הכבושה ששפט למוות מי שהסגיר יהודי לידי הגסטפו.

כמובן, אנשי המועצה פעלו תוך סיכון תמידי לחייהם ולחיי משפחותיהם, אך הם הצליחו לסייע לכ-570 יהודים שגרו בקרקוב והסביבה – אם כי "בית האסונות והעוני היוו (פעולות אלה) מטבע הדברים, רק 'טיפה', בפרט, שיהודים לא מעטים, שחיו בקרקוב ה"אריים", כלל לא באו במגע עם המועצה.

מתוך: "היהודים בקרקוב."

חייה וחורבנה של קהילה עתיקה

אנשים טובים בימי הזוועה

פרנצישק בנאש (Franciszek Banaś) היה חבר במשטרת העזר הפולנית, ובתוקף תפקידו היה אחראי לשמירה על הכניסה לגטו קרקוב.

בנאש נהג להעלים עין מנסיונות הברחת מזון ותרופות לגטו, ואפילו סייע להם. עם תחילת האקציות הוא עזר ליהודים לברוח מהגטו והאף העביר להם כתובות של אנשים אליהם הם יכולים לפנות. למרות הסיכון הרב, בנאש מעולם לא ציפה לשכר כלשהו.

בין האנשים שחבים את חייהם לבנאש היו מרים שיין בת השלוש, הרב לוברוב ומשפחת הופמן וכן רוזה יעקובוביץ' ובנה תדאוש, שמשמש כיו"ר הקהילה היהודית בקרקוב. ב-8 במאי 1980 הכיר "ייד ושם" בפרנצישק בנאש כחסידי אומות העולם.

שלמה זיגמונט (זיגה) מאהלר הי"ד

זיגה מאהלר (1920-1943)

מספר ימי סכנות ותלאות, הצליחה החמישייה להיחלץ בעור שיניה מהיער. גם נסיונות נוספים למאבק ביער נכשלו כולם, ובעקבות כך הוחלט להעביר את שדה המערכה לקרקוב הי"ד.

הפעולה העיקרית התבצעה ב-22 בדצמבר 1942 ונודעה בכינוי "צינגריה". הפעולה הייתה מוצלחת והלוחמים חזרו לבסיס היציאה בבונקר ברחוב סקבינסקה, שם המתונו להם בין האחרים גם זיגה מאהלר, שלא יצא לפעולות באותו יום משום שטרם החלים מפציעה ברגלו.

בשל בגידה והלשנה של יהודים שהיו בסוד העניינים, נודעו הפרטים לחיילים הגרמנים ואלה פרצו אל המחבוא, אסרו את כל הנוכחים ובימים הבאים אסרו גם את רוב חברי המחתרת האחרים. האסורים הושלכו לבתי כלא, אחדים הוצאו להורג במקום ורוב האחרים נשלחו אל מותם במחנות מוות.

זיגה מאהלר נולד בקרקוב, והיה חבר תנועת הנוער "עקיבא". בתקופת המלחמה הקימו חברי תנועות נוער בקרקוב, וביניהן תנועת "עקיבא" את "הארגון היהודי הלוחם" (אי"ל) - המחתרת היהודית הלוחמת בקרקוב, אשר חרטה על דגלה את סיסמתו של דולק ליבסקינד "נלחם בשביל שלוש שורות בהיסטוריה".

כשהחליטו הצעירים, במחצית השנייה של שנת 1942, על מאבק מזוין בגרמנים, הם התכוונו לנהלו ביערות כחבורת פרטיזנים. ב-20 בספטמבר 1942 יצאה מקרקוב חמישייה של חברי אי"ל אל היער שליד העיר ז'שוב, כדי לחבור אל הפרטיזנים הפולנים ולרכוש מהם נשק וסיוע לוגיסטי. אחד מחברי החמישייה היה זיגמונט מאהלר.

החמישייה הגיעה, בעזרת מורה דרך מטעם ה-פ.פ.ר (מפלג העובדים הפולנית), אל מקום המפגש בפאתי היער, אבל תעו בדרך ורק לאחר

זיגה מאהלר ועשרה מחבריו נפלו מידי מרצחים ביום 20.3.1943, בבית העלמין בקרקוב, לאחר מאסר של חודשים אחדים בבית הסוהר מונטלופיד.

"קיפוח זכויותיהם של יהודי קרקוב"

בטעמי קימוצים. אולם, דבר זה אינו אלא כסות עיניים לצעד אנטישמי של קיפוח זכויות היהודים באשר הם יהודים.

בישיבת העיריה האחרונה נאמו הד"ר יצחק שווארצבארט והד"ר יהודה צימרמן, שהגנו בתקיפות על דרישתם של היהודים והתריעו על הקיפוח והעוול הבולט.

גם הנבחרים היהודים לעיריה מטעם הבלוק הממשלתי מחו נגד ההחלטה הנ"ל ואמרו שעניין הקימוצים אינו אלא תירוץ, משום שיימצא יהודי נכבד, שיאות לקבל את הכהונה שלא על מנת לקבל פרס.

הנבחרים היהודים הצהירו שעם קבלת ההחלטה על ביטול כהונתו של סגן הנשיא היהודי לא יהיה אפשרי כל שיתוף פעולה של הנבחרים היהודים עם אנשי הבלוק הממשלתי.

הקנוניה שהוצאה לפועל על ידי אנשי הבלוק הממשלתי בצוותא עם האנדקים עשתה על כל יהודי קרקוב רושם מעציב ומדכא.

עיתון "דאר היום" מיום ראשון 16 ביוני 1935 מפרסם בעמוד 2 ידיעה על "קיפוח זכויותיהם של יהודי קרקוב" וכך נכתב:

"בקרקוב התלקחה עכשיו מלחמה עזה בעיריה בין הנבחרים היהודים והנוצרים, בקשר עם צעדו של הרוב הפולני, שהחליט לקפח את זכויותיהם של יהודי קרקוב.

מאז שלושים שנה היה בקרקוב סגן ראש עיריה יהודי. לפני שבועיים קיבל הרוב הפולני של מועצת העיריה (אנשי הבלוק הממשלתי ביחד עם האנדקים) את ההחלטה שמהיום והלאה יהיו רק שני סגנים לראש העיריה, זאת אומרת שמשרת הסגן השלישי, היהודי, תתבטל. כדאי לציין שהיהודים מהווים עשרים וחמישה אחוז מכל האוכלוסין, ומשלמים לעיריה למעלה מארבעים וחמישה אחוז מהסכום הכללי של המיסים.

באופן רשמי מנמקים הפולנים את ביטול משרתו של הסגן היהודי

מי מכיר? מי יודע?

כריסטין קרבצ'ק, ילידת 1952 בארגנטינה, היא בתם של לאורה (לונקה/לאה) שפירא מקרקוב ולאון (לייזר) לבנבאום מאיזור ורשה שנולדו בשנים 1910 ו-1913. לאורה שפירא היתה בעלת תואר שני, ככל הנראה מאוניברסיטת קרקוב, והייתה פעילה בוועד המכביה בשנים 1934-1938.

במסגרת המכביה השנייה, בשנת 1935, היא ביקרה בארץ יחד עם אחותה פאולה, והשתיים נפגשו גם עם אחיהן פיליפ שהתגורר אז בחיפה. לאחר מכן חזרו לפולין.

כנראה בשנת 1940 לאורה ובעלה לאון היו באיזור לבוב (דרוהוביץ'), ואחרי שהגרמנים פלשו לאיזור, הם שינו את זהותם ל-ליאון קרבצ'ק ומריה סוויצקי-קרבצ'ק והצטרפו למחתרת הפולנית - הארמייה קריובה.

בסיום המלחמה עברו לבריסל, ומשם היגרו לארגנטינה. כעבור כעשור הם התמקמו בונקובר, קנדה.

האם מישהו הכיר את המשפחה ויכול להוסיף לכריסטין פרטים על קורותיהם?

christine1krawczyk@gmail.com

ספרים, רבותי, ספרים: "דעו, אני יהודי. אברהם לייבוביץ-לאבאן"

הספר "דעו אני יהודי" על חייו ומותו של אברהם ("לאבאן") לייבוביץ, ממפקדי גטו קרקוב, נכתב על פי עדויות של חבריו של לאבאן, שנאספו על ידי אהרון פריברג, וראה אור בשנת 1985 בהוצאת בית לוחמי הגטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד.

לאבאן נולד בקרקוב בשנת 1917 למשפחה שומרת מסורת שהתגוררה ברחוב ונגיירסקה פינת רחוב לבובסקה בפודגוז'ה. למשפחת לייבוביץ הייתה שם מגדניה שהייתה ממוקמת בחזית הבניין ומאפייה שהייתה במרתף הבית. אביו, קופל לייבוביץ, נפטר זמן קצר לפני שלאבאן הגיע לגיל בר-מצווה, והוא, שלמד בתלמוד תורה מיסודה של "אגודת ישראל" נאלץ לעזור במאפיה המשפחתית.

משחר נעוריו בלט בין כל נערי השכונה – היה גבוה מבני גילו, רחב כתפיים וחסון, ועל אף החינוך המסורתי שקיבל נמשך לספורט והיה פעיל בקבוצת כדורגל ובמועדון ספורט בעיר. מועדון הספורט "Sifa" (=כוח) שכן באותם ימים, עד סוף שנות העשרים, סמוך מאד לביתו, ברחוב צלנה, והיה קשור לתנועת הנוער "פרייהייט" ולמפלגת פועלי ציון וכך הצטרף הנער לתנועת נוער זו, שמועדונה עבר לרחוב סבסטיאנה 7, משם לרחוב זיילונה 8 ולבסוף לרחוב מיודובה.

בשנת 1933 יצא לאבאן עם חבריו לתנועה להכשרה חלוצית בעיר כשאנוב, ושאר לעלות לארץ-ישראל אך נאלץ לוותר על התוכנית כדי לסייע לאמו האלמנה. בשנת 1936 היה ממובילי ארגון ההגנה העצמית היהודית כנגד עליית האנטישמיות. ב-1939 גויס לייבוביץ לצבא הפולני, הגיע איתו ללוב, ונשאר שם גם לאחר התפרקות הצבא הפולני במטרה לסייע לחברי התנועה לעבור את הגבול מזרחה לכוון רומניה. בהמשך חזר לוורשה לעזור למשפחתו ובמקביל המשיך לסייע לחברי התנועה בבריחתם מזרחה (פעילות שנפסקה עם פלישת הגרמנים לרוסיה).

לאבאן חזר לקרקוב וב-1942 הצטרף לקבוצת הצעירים שהקימו את המחתרת של "הארגון היהודי הלוחם" – אי"ל, כדי לפעול נגד הצורך הגרמני מחוץ לגטו. לאבאן מונה להיות גזבר הארגון, ובהמשך היה קצין המבצעים. במהלך קיץ וסתיו 1942 ביצעה המחתרת מספר פעולות נגד הגרמנים, אך אלה לא מנעו את המשך שילוח היהודים להשמדה. באוקטובר 1942 התאחדה מחתרת "החלוץ הלוחם" עם מחתרת "איסקרא" על מנת להגביר את הפעילות נגד הגרמנים. היא הפעילות של המחתרת המאוחדת היה ב-22 בדצמבר 1942, אז היכתה המחתרת במספר רב של מקומות בעיר, וההתקפה היהודעה ביותר הייתה ההתקפה על "קפה ציגנריה", התקפה שבה נהרגו מספר גרמנים.

בעקבות הלשנה הצליחו הגרמנים להגיע מיד לבונקר שברחוב סקבינסקה ולעצור חלק מהמשתתפים בפעולה, ולמחרת, כשהגיעו לייבוביץ ואנטק צוקרמן לאותו בונקר הם נפלו למארב של הגסטפו. אנטק נפצע אך הצליח להתחמק וחזר לוורשה, בעוד שלייבוביץ, שנכנס ראשון למקום, נלכד ונשלח לכלא מנטולופיך.

ב-28 באפריל 1943 הועבר לייבוביץ מכלא מונטלופיך למחנה פלשוב, אך בדרך ניסה לברוח ונורה למוות. דוד בן דוד מספר על סופו של לאבאן: "הודיעו לנו במקום העבודה בפלשוב שעלינו לגרש את כל האנשים כי מביאים אסירים מבית הסוהר מונטלופיך והשטח צריך להיות ריק מאנשים. סיימנו לנקות וראינו אוטו נכנס לשטח המחנה ועושה סיבוב ליד בית המרחץ; היה שם בור עמוק שלתוכו היו אנשים קופצים חיים ושם היו מחסלים אותם בירות. ראיתי מישהו בורח מתחת לכיסוי הברזנט ומרחוק זיהיתי את לאבאן שהתחיל לרוץ בשטח. הוא קפץ והתחיל לברוח אבל הכדור הראשון פגע בו במקום. אחרי שניות קפץ עוד אחד, אחר כך כל האנשים שבמשאית חוסלו זה אחר זה..."

חיפשתי מריצה, וראיתי שלאבאן אינו בחיים. הסעתי את לאבאן על מריצה לאיזו פינה כדי להתרחק מעיני הס"ס ומעיני השוטרים היהודים. רציתי בהסתר לחפש בכיסוי - ידעתי שיכול להיות משהו תפור ורציתי לדעת אם יש משהו שיכול לתאר מה נעשה בחוץ. מקום אחד הרגשתי משהו תפור. מצאתי פתק בפולנית: "אני יהודי, שמי לייבוביץ".

על פעילותו המלחמתית נגד הגרמנים העניקה לו ממשלת פולין, לאחר המלחמה, את העיטור הצבאי הגבוה "ויריטוטי מיליטרי".

